

УДК 811.161.2'373

Валентина ВІТЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Україна, Луцьк)

Оксана ДАНИЛЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри філології та методики початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Україна, Луцьк) oksanadn@mail.ru

СЛОВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

У статті розглядається література рідного краю як один із засобів формування художньо-естетичних цінностей молодших школярів. Автори статті пропонують авторське бачення вивчення літератури рідного краю у початковій школі, аналізують форми, методи і прийоми вивчення літературно-краєзнавчого матеріалу.

Проаналізовано сучасний стан проблеми в методичній літературі та шкільній практиці, відібрано для вивчення у початковій школі твори письменників рідного краю.

Доведено, що успішному формуванню художньо-естетичних цінностей в учнів початкової школи сприяє застосування системного підходу до літературно-краєзнавчої роботи в початковій школі.

Ключові слова: *художньо-естетичні смаки, література рідного краю, літературні екскурсії, кейс-стаді, скрапбук.*

Лит. 2.

Valentyna VITIUK,

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor, Department of Philology and Methods of Primary Education Lesya Ukrainian Eastern National University (Ukraine, Lutsk)

Oksana DANYLIUK,

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor, Head of the Department of Philology and Methods of Primary Education Lesya Ukrainian Eastern National University (Ukraine, Lutsk) oksanadn@mail.ru

WORD AS A MEAN OF ARTISTIC AND AESTHETIC VALUES FORMATION OF THE JUNIOR PUPILS IN THE PROCESS OF STUDYING THE LITERATURE OF A NATIVE LAND

The article deals with the study of the native land literature as one of the ways of forming literary aesthetic values of primary school pupils. The authors of the article suggest their individual views on teaching the native land literature at the primary school, analyze the forms, methods and ways of studying and teaching the literary and cultural material.

It is analyzed a modern state of the problem in methodical literature and school practice, works of the native land writers for studying in primary school are selected.

It is proved that successful formation of artistic and aesthetic values in the primary school pupils is achieved with the help of using the systematic approach towards literary work in primary school.

Key words: *artistic aesthetic tastes, native land literature, literary excursions, case-study, scrapbook.*

Ref. 2.

Валентина ВИТЮК,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры филологии и методики начального образования Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки (Украина, Луцк)

Оксана ДАНИЛЮК,

кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой филологии и методики начального образования Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки (Украина, Луцк)

oksadan@mail.ru

СЛОВО КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РОДНОГО КРАЯ

В статье рассматривается литература родного края как одно из средств формирования художественно-эстетических ценностей младших школьников. Авторы статьи предлагают авторское видение изучения литературы родного края в начальной школе, анализируют формы, методы и приемы изучения литературно-краеведческого материала.

Проанализировано современное состояние проблемы в методической литературе и школьной практике, отобрано для изучения в начальной школе произведения писателей родного края.

Доказано, что успешному формированию художественно-эстетических ценностей у учащихся начальной школы способствует применение системного подхода к литературно-краеведческой работе в начальной школе.

Ключевые слова: *художественно-эстетические вкусы, литература родного края, литературные экскурсии, кейс-стади, скрапбук.*

Лит. 2.

Постановка проблеми. У період модернізації початкової загальної освіти, змін у навчальних програмах з літературного читання, зорієнтованих на розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, актуальним є завдання виховання високої художньо-естетичної освіченості в учнів початкової школи.

На сучасному етапі літературної освіти особливо актуальною є проблема розвитку у дітей почуття прекрасного, здатності визначати естетичну цінність творів мистецтва, вміння правильно їх сприймати, аналізувати, оцінювати, тобто проблема формування художньо-естетичних цінностей учнів. Успішне її вирішення є важливим критерієм ефективності естетичного виховання в цілому, оскільки засилля низькопробної літератури, знецінювання християнських рис моралі призводить до деградації суспільства. Тому одне з основних завдань учителя початкової школи полягає у формуванні та розвитку естетичних та художніх смаків учнів, у вихованні духовних цінностей, національної свідомості, утвердженні людської гідності та громадянської мужності, розвитку емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів засобами художнього слова, створенні атмосфери прекрасного, усуненні з дитячого світу дисгармонії та потворності.

Аналіз досліджень. Питання розвитку естетичних та художніх цінностей висвітлювались у працях педагогів Ю.Б. Борева, Н.Й. Волошиної, С.А. Герасимова, Є.В. Квятковського, Л.Т. Левчук, Б.Т. Лихачова, А.С. Молчанової та інші. Ними були визначені основні поняття, на які потрібно опиратися у процесі побудови системи естетичного виховання у школі. Це художнє виховання, художня освіта школярів, естетичне виховання, система естетичного виховання, естетичне сприймання, естетичний ідеал, естетичне почуття, естетична свідомість, естетична оцінка, естетичні потреби, а також естетичні та художні смаки.

Великий внесок у розвиток теорії та практики роботи з українського літературного краєзнавства зробив учений-методист Є.А. Пасічник. У книзі «Літературне краєзнавство в школі» [1] автор розглядає різні види літературно-краєзнавчої роботи. Це і літературно-краєзнавчі екскурсії, і походи пам'ятними літературними місцями, і збирання фольклору, і зустрічі з письменниками, і обговорення книг про рідний край, і літературні вечори на краєзнавчій основі, і використання краєзнавства на уроках літератури. Автор дає практичні поради щодо організації цієї роботи в школі, узагальнивши досвід шкіл України. Праці Є.А. Пасічника були значною допомогою вчителям у проведенні літературно-краєзнавчої роботи.

На впровадження літературного краєзнавства у навчально-виховний процес неодноразово вказували у наукових дослідженнях учені-методисти Н.Є. Волошина, М.С. Горда, А.В. Лисенко, В.Я. Неділько, Є.А. Пасічник, С.О. Пультер, Г.В. Самойленко, Б.І. Степанишин, В.Г. Шульженко та інші. Адже літературне краєзнавство розкриває великі можливості для інтелектуального, морального та естетичного розвитку учнів. Збагачуючись знаннями про рідний молодші школярі, зростають духовно, задумуються над сенсом життя, над своїм походженням.

Мета і завдання статті. Спостереження за навчально-виховним процесом у початковій школі, аналіз рівня володіння учнями інформацією про літературу рідного краю дозволили зробити висновок про те, що відсутня чітка система і наступність занять з літератури рідного краю, тобто ця робота є частковим, епізодичним явищем. Окрім того, має перевагу пізнавально-ілюстративний підхід, не використовуються форми і методи, які роблять літературне краєзнавство важливим засобом формування художньо-естетичних цінностей учнів початкової школи, а також засобом навчання і виховання.

Одночасно під час звернення до краєзнавчих матеріалів простежується тенденція орієнтації на чисто гедоністичні реакції учнів, які не зможуть достатньо вплинути на художні смаки молодших школярів, якщо їх не закріпити і не поглибити в процесі подальшого інтелектуально-емоційного осмислення. Все це пояснює і підтверджує необхідність та актуальність дослідження проблеми формування художньо-естетичних цінностей в учнів початкової школи у процесі вивчення літератури рідного краю. З огляду на це ми задалися метою: проаналізувати сучасний стан проблеми у методичній літературі та шкільній практиці, відібрати для вивчення у початковій школі твори письменників рідного краю та визначити оптимальні форми, методи та прийоми навчання, що забезпечать ефективність процесу формування художньо-естетичних цінностей в учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Актуальною на сьогодні є проблема пошуку ефективних засобів свідомого впливу на чуттєву сферу особистості з метою виховання художньо-естетичних цінностей у молодших школярів. Одним із таких засобів є література. Жодна сфера діяльності людини не має такого емоційного впливу на особистість, як мистецтво, і зокрема література. Це основний засіб спілкування між письменником, творцем прекрасного, і тим, хто знайомиться з ним. Проте впродовж останніх років знизився інтерес учнів до літератури, помітне небажання читати художні твори.

Щоб позбутися байдужості до вивчення художньої літератури, навчити молодших школярів насолоджуватися художнім твором як мисте-

цтвом слова, залучити їх до спілкування з письменником, його героями, учителів потрібно виховувати інтерес учнів до літератури, формувати їхні художні смаки. І робити це треба шляхом створення емоційних ситуацій, атмосфери творчості, відкриттів як на уроках літературного читання, так і в позакласній роботі. Потрібно, щоб учні виступали в ролі дослідників, разом з учителем проникали у суперечливий і таємничий світ художнього творення. Досягти цього можна завдяки проведенню в школі літературно-краєзнавчої роботи. Саме література рідного краю виступає важливим чинником відродження духовності, людяності, національної культури.

Вивчення літератури рідного краю формує в учнів початкової школи більш чіткі уявлення про всю літературу, про прекрасне в мистецтві, і має всі можливості для формування художніх цінностей молодших школярів. Матеріал рідної місцевості, знання і враження, набуті в процесі літературно-краєзнавчої роботи, полегшують сприймання творів художньої літератури, допомагають їм глибше зрозуміти мистецькі цінності, розібратися в багатогранному світі мистецтва.

Література рідного краю є важливим складником літературної освіти, що охоплює твори письменників, пов'язаних із регіоном, у якому розташований навчальний заклад. Літературу рідного краю ми розглядаємо як складову частину цілісного літературного процесу. Тому вивчення високоартістичних творів письменників-земляків, використання елементів літературного краєзнавства на уроках позакласного читання та у виховній роботі дасть можливість піднести роль і навчально-виховну спроможність не тільки літератури рідного краю, а й літератури в цілому.

В рамках застосування методики формування художньо-естетичних цінностей учнів вважаємо за необхідне дослідження літературного процесу Волині як цілісного мистецького явища, що має свою специфіку і відрізняється від літературно-мистецьких традицій інших регіонів.

Уроки літератури рідного краю подібні до уроків позакласного читання тим, що вони насичені за змістом, учитель сам обирає твори для обговорення, діти читають їх у позаурочний час, а навчальний матеріал не висвітлено у шкільному підручнику. Особливістю уроків літератури рідного краю є добір різного матеріалу для вивчення, адже у кожній місцевості жили і творили різні письменники. Аксиологічною основою кожного такого заняття є патріотизм: любов до України починається з любові до малої батьківщини, поваги до її культури. Учитель початкової школи повинен знати, хто з письменників народився, жив чи живе на малій батьківщині, які визначні твори тут написано, хто з митців у цій місцевості похований.

Найкраща форма проведення уроку літератури рідного краю – зустріч із літераторами, які мешкають у місті чи селі, де розташована школа. Вони читають власні твори, розповідають про себе, діляться з учнями задумами, історіями написання творів. Під час цих зустрічей учні мають нагоду зрозуміти психологію творчості, зазирнути у творчу лабораторію письменника, осмислити процес творення мистецтва слова.

Активізують життєвий досвід дитини уроки, присвячені видатним сучасним письменникам. Найбільше цікавитиме період життя, який вони провели у цій місцевості, твори, написані у цьому краї, і ті, що розповідають про письменника. Наприклад, Волинь у життєвому і творчому шляху Лесі Українки. Завдання вчителя початкової школи – максимально наблизити літературу до життя учнів. Школярі збирають твори про свою малу батьківщину, розповідають на уроці про них однокласникам, зіставляють пейзажі в художньому тексті з реальним довкіллям, досліджують мистецьку специфіку словесних образів.

Готуючись до уроків літератури рідного краю, учні виконують такі завдання: ознайомитися у бібліотеці з книгами і місцевими періодичними виданнями, в яких надруковано твори письменника, прочитати їх; побувати в місцях рідного краю, пов'язаних із життям літератора, скласти розповідь на основі відвіданого; зібрати цікавий матеріал про письменника і укласти його в літературну карту; підготувати антологію віршів про рідний край.

Уроки літератури рідного краю органічно поєднані з краєзнавством, історією та культурою батьківщини. Учні мають відчути себе спадкоємцями національної культури, адже письменники які тут народилися, жили, боролися за право народу бути самим собою, розмовляли, писали українською мовою. Вивчення літератури рідного краю наближує творчість письменника до школяра. Митець втрачає свою хрестоматійну іронічність, перетворюючись на краянина. Робота з матеріалами музею, місцевою пресою, бібліографічний пошук, літературні подорожі рідним краєм, зустрічі з письменниками-сучасниками зіставлення літературних образів із буденною реальністю роблять уроки незвичними та пам'ятними для школярів.

Особливістю уроку літератури рідного краю є те, що вчитель початкової школи має провести зустріч дитини з художнім текстом як мистецьким явищем з метою його цілісного сприйняття, на прикладі художнього тексту формувати естетичні почуття, переконання, світогляд, риси характеру, розвивати інтелект, емоції, творчі здібності молодших школярів. Істотне значення для підвищення ефективності уроку мають правильно дібрані літературно-краєзнавчий матеріал та сучасні технології навчання.

Оскільки Волинь має близько двох десятків лише дитячих письменників, то варто розглядати їх творчість на уроках літератури рідного краю, під час виховних годин, проводити літературні вечори, презентації книг місцевого письменника, зустрічі з сучасними письменниками, віртуальні мандрівки, екскурсії до музею письменника (Лесі Українки) і т. п. Цілком погоджуємось зі словами Й. Гете: «Хто хоче розуміти поета, мусить піти в поетову країну». Екскурсія є одним із ефективних способів зацікавити молодших школярів літературою, її творцями. Якщо ж немає можливості відвідати музей, доцільно провести віртуальну мандрівку. У будь-якому випадку літературні екскурсії не повинні мати пасивний характер. Учні повинні осмислити, зрозуміти і закріпити в пам'яті все побачене. Рекомендовані форми роботи після відвідин музею: 1) обмін враженнями; 2) оформлення фотовиставки за матеріалами екскурсії; 3) написання відгуку до шкільної газети; 4) рекламування книг письменника; 5) проведення вікторини за життєписом і творчістю письменника; 6) презентація мультимедійних проєктів.

Ефективними прийомами під час вивчення літератури рідного краю є написання листа письменнику вдячного або обуреного читача, заповнення анкети літературного героя, створення кейс-стаді (або ситуаційне завдання), скрапбука письменника. Інноваційними прийомами є кейс-стаді та скрапбук.

Кейс-стаді – це прийом ситуаційного навчання, максимально наближеного до життя. Для осмислення реальної життєвої ситуації актуалізується комплекс знань, набутого життєвого досвіду. Наприклад, після прочитання художнього твору визначити власну позицію – *як би я себе поводив, якби головний герой був моїм другом? Відповідь аргументуйте.* Або прочитавши початок повісті Миколи Онуфрійчука «Дівчина з бантиком» увіть себе на місці головної героїні, подумайте і скажіть, *як би ви вирішили проблему з Рябчиком? А як ви думаєте, що зробила Наталка?* Про це ми дізнаємось прочитавши наступний розділ повісті. *Цікаво, чи збіглись ваші рішення, чи було у них щось спільне? Чиє рішення було більш вдалим, крацим для всіх?*

Скрапбук письменника – це прийом оригінально оформлених життєвих і творчих відомостей письменника, так як скрапбукінг – це мистецтво оригінального, декоративного оформлення альбому історії, щоденника тощо.

У наш час на уроках літературного читання можна використовувати багату палітру засобів інформаційно-комп'ютерних технологій: мультимедійні презентації, електронні книги, журнали, довідково-інформаційні джерела, навчальні фільми і т. ін.

Процес формування художньо-естетичних цінностей у молодших школярів під час вивчення літератури рідного краю розглядається нами як система, яка базується на ретельному відборі для вивчення у початковій школі найвідоміших місцевих письменників та найкращих їхніх творів, на використанні найефективніших форм і методів навчання літературного читання, на моделюванні різних емоційних ситуацій у процесі вивчення літератури рідного краю, на взаємозв'язках класної і позакласної роботи.

Висновки. Таким чином, успішному формуванню художньо-естетичних цінностей в учнів початкової школи сприяє застосування системного підходу до літературно-краєзнавчої роботи у початковій школі, зокрема, зустрічі з письменниками-земляками, літературні екскурсії і походи по рідному краю (до музеїв, бібліотек, пам'ятних літературних місць), дослідницько-пошукова робота, виготовлення скрапбуків, оформлення літературно-краєзнавчих виставок, шкільних музеїв тощо. На уроках літературного читання можна використовувати різні форми, методи, прийоми і засоби навчання, головне – щоб перед учнями уявно постав письменник, щоб він, так би мовити, зайшов до класу і щоб учні своїм внутрішнім, духовним зором побачили його вираз обличчя, збагнули його вдачу, характер, переконання. А коли письменник стане зрозумілою, близькою учневі людиною, тоді й виникне у молодших школярів інтерес до читання. Урок літератури рідного краю може бути як традиційним, так і нестандартним. Важливо не це. Важливо, щоб сучасні технології не загіняли змісту уроку, а навпаки, будили творчу думку і почуття учня, спонукали трудитися його душу, адже на уроці літературного читання владарює Його Величність Художній Текст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (зі змінами). – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – С. 7–62.
2. Пасічник Є.А. Літературне краєзнавство в школі. / Є.А. Пасічник – К. : Радянська школа, 1965. – 136 с.

REFERENCES

1. Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 1-4 klasy (zi zminamy). – Ternopil: Mandrivets, 2015. – S. 7–62.
2. Pasichnyk Ye.A. Literaturne kraieznavctvo v shkoli / Ye.A. Pasichnyk. – K.: Radianska shkola, 1965. – 136 s.